

Vore træer og buske

Radio-foredrag september 1949

Træer og buske eller – som man osse kalder dem under et – vedplanter hører til de mere varige bestanddele i vore skove, haver, anlæg og parker. De står dér år efter år og skifter dragt og udseende efter årstiden alt efter som årene går. De kan bruges, foruden til produktion af træ eller ved, til hegn, til beskyttelse, til læ, til skygge, til baggrund og som frugtplanter – eller de kan på visse tider af året – ja, for nogens vedkommende året rundt – glæde os ved deres egen skønhed. Det er derfor ganske naturligt, at der hos de fleste mennesker – og vel ganske særlig hos haveejere – er en stor interesse for træer og buske – og en kærlighed til dem – nota bene, hvis de da ikke står på nabosens grund og stjæler kraft og lys fra ens egen lille plet.

Jeg kan i denne forbindelse fortælle om en rækkehus-bebyggelse, hvor en klausul lød, at der højst måtte plantes eet træ i hver af de små haver. Det blev nøje overvåget, at klausulen blev overholdt, men nogle af ejerne havde fået fat på nogle meget hurtigt voksende Popler – Berliner-Poppel og Henrys Poppel, som under gode kår vokser mellem $\frac{1}{2}$ og 2 m om året i højden og også godt i drøjden – så 5 år efter var træerne 8 m høje og naboerne sure.

I landskaberne præger vedplanterne billedet stærkt med deres farver og former, og på gader og veje føles de ofte som en lindring for øjet – kun nogen bilister og folk med vinduer lige ud til et stort træ er fjender af disse træer.

Det er også en almindelig tro, at et træ uden for ens vinduer giver møl i stuerne – og rent zoologisk set er det rigtigt – for der kommer let mange små sommerfugle af den slags, som man kalder møl ind i stuerne, men de er ganske uskadelige der. De i hjemmene skadelige møl klækkes i uld- og pelsvarer hos en selv eller nærboende familier.

Vedplanterne er planter med flerårige, overjordiske skud, der bliver hårde – eller som man siger – træagtige eller forveddede;

nogen af dem er vintergrønne – de kaldes også stedsegrønne – og beholder deres blade grønne vinteren igennem – ofte kan bladene sidde i flere år før de falmer og falder af. Men flertallet af vore træer og buske står nøgne om vinteren – er løvfældende – ofte med en helt Leonora Christinesk »Sortie med Maneer«, før de i døden farvestrålende blade falder af. De afklædte træer har sandelig også deres skønhed, og der er dem, der rent ud mener, at »Træerne er smukkeste uden blade«, d. v. s. ikke de stedsegrønne, de svarer til de mennesker, som absolut ikke egner sig til nøgendans. Men se på vore løvfældende vedplanter i vinterdragt eller rettere sagt uden dragt: Deres karakteristiske arkitektonik og greneværkets tegning og kolorit kan være af meget stor virkning.

Botanikerne deler vedplanterne i dværg- og krybbuske, halvbuske, slyng- og klatrebuske, egentlige buske og træer. Dværg- og krybbuskene er sådan noget småkravl, som normale mennesker bare kalder planter, f. eks. Blåbær, Tyttebær og Tranebær. Halvbuskene, der hvert år dør et kortere eller længere stykke tilbage, kan for de størres vedkommende, af alle anerkendes som buske. Gyvelen, som i disse dage flammer gult så mange steder, vil enhver kalde for en busk, men hver vinter dør den et godt stykke – somme tider et alt for godt stykke – tilbage. Slyng- og klatrebuskene med forveddet stængel kaldes også lianer; de regnes ikke af almindelige mennesker til rigtige træer og buske, men bruges meget til espalier og til løvgange. I vore skove har vi et par typiske lianer, der dog også kan krybe hen ad jord og klipper, f. eks. Vedbend og Kaprifolium eller Gedeblad; det sidste navn har denne plante fået, fordi dens blade ligner bladene af Kapers-busken: Capparifolium – kapersblad forkortet til Caprifolium, som kan oversættes direkte til gedeblad*). Det må tilføjes her, at der findes planter, som efter almindelig opfattelse er buske, men ikke regnes for ægte sådanne af botanikerne, f. eks. Hindbær og Brombær, hvis luftskud er træagtige i deres første vinter og anden sommer og så dør. Endelig er der de egentlige buske og træerne, som vist ikke behøver nærmere definition, men jeg skal blot minde om, at mange buske nu og da kan antage træform, f. eks. Guldregn, Syren og Hyld, der kan optræde med en enkelt kraftig, omend ikke særlig høj stamme, og at man af næsten alle træarter kender buskformede typer, som kan være fremkaldt af kårene eller være arveligt bestemt; Bøge-purrer, Ege-purrer og Aspe-purrer som især kan ses i Jylland, er udmærkede eksempler herpå.

*) Denne typning anerkendes nu ikke mere (red.).

Studiet af vedplanter, af deres slægtskabsforhold og navn, af deres forskellige former og særlige individer, af deres trivsel og krav til kårene, af deres anvendelse og af deres betydning i sagn og skikke, kaldes under et for dendrologi, det betyder tale eller altså lære om træer. Og dette lille foredrag er således en meget beskeden indføring i dendrologien.

Nu kan man vel let finde på at spørge om, hvor mange arter af vedplanter, der findes i verden. Et nøjagtigt svar kan jeg ikke give, men antallet ligger et sted i nærheden af halvfjerdstusinde, og af dem er op mod 12.000 rigtige store træer, henimod 27.000 små træer eller store buske og mellem 31.000 og 32.000 små buske og dværgbuske. Vildtvoxende i Danmark er 28 træ-arter, 36 buskagtige arter, 22 dværgbuske og 3 klatrende vedplanter, i alt 89 vedplanter. Indført og ikke helt sjældent eller meget hyppigt plantet og til dels også forvildet i vore skove er ca. 30 træ-arter og ca. 10 buske; det samlede antal vedplanter, som man kan løbe på i den danske natur – for vore skove kaldes jo også natur – bliver omtrent 130. – Går vi dernæst over til at se på, hvad der kan dyrkes i vore haver – og hvad der dyrkes – så ligger landet sådan, at godt 900 arter af træer og store buske og i det mindste godt 1000 arter af små buske (alt iberegnet) kan dyrkes her i landet selvom en mindre del af dem går til i strenge vintre og en del er vanskelige at dyrke. Når vi ser bort fra botaniske haver, fra specielt interesseredes haver og fra hvad man kalder for arboreter og pineter er det jo kun et yderst ringe udvalg, som når ud til almindelige haver og anlæg, og selv vore største arboreter råder ikke over areal nok til at rumme alt – og her må man huske på et meget vigtigt forhold – men inden jeg nævner det, må jeg lige forklare ordene arboret og pinet. Et arboret er en have eller park, der er anlagt som en samling af forskellige træer og buske, og et pinet er en tilsvarende samling af nåletræer. Men det forhold, jeg kom bort fra – er, at det er langt fra gjort med et enkelt individ af træ- eller busk-art. Nej, dels er der mange arter, som er enkönnede, d. v. s. har særlige han- og hunindivider, og heller ikke i arboreternes paradis er det godt for det ene køn at være alene. Hunplanten vil i så fald enten ikke sætte frø og frugt eller være henvist til at nøjes med støv fra en anden arts hanplante og derfor sætte uægte børn i verden. Mange tvekønnede planter er selvsterile og forholder sig ligeså. Dels har de fleste arter mange former og varieteter både i farve, bladform, væxtform og størrelse, jeg behøver blot at minde om vor almindelige Bøg med former som Blodbøg (flere slags), Hængebøg (i mange forskellige typer), buskformede, vrang Bøge,

Pyramidebøg med smal opret væxt, Bøge med forskellige typer af fligede blade, Bøge med hvidbrogede blade osv., osv. Dels kan den samme plante (det samme individ) arte sig helt forskelligt eftersom det står på den ene eller den anden slags bund, i lys eller i skygge, i læ eller i blæst, endelig er der fremstillet utallige krydsninger mellem arter. Det er således alene af pladshensyn klart, at det udvalg, der fra planteskolerne kan komme ud i vore haver og anlæg, og som kan stå der, må være begrænset. Nogle træer tager jo også stor plads op. Men også prydværdien af adskillige vedplanter kan være så ringe, at der ingen æstetisk interesse kan være for dem. Og mange er som nævnt så vanskelige at dyrke, at det kun er de sjældne få, der kan give sig af med dem. En anden begrænsning af udvalget ligger i den omstændighed, at de langt fra alle er lige lette at formere, og for at en planteskole skal føre en plante som almindelig handelsvare, må den ikke være for besværlig med hensyn til formering. Det er ikke meget galt sagt, at af de ca. 2.000 nævnte vedplantearter, som kan vokse her i landet, er det kun mellem 100 og 200, der er repræsenteret i vore almindelige haver og anlæg. Der er næppe tvivl om, at der må kunne gøres en del for at skabe større variation, for det er sommetider trist at se den fantasiløshed, der præger tilplantningen af mange anlæg. Ca. fyrre arter, nogle af dem med et par varieteter, går igen og igen, og yderligere tredive arter er mere eller mindre hyppigt repræsenteret.

De fleste, der har have eller de, som færdes ofte i anlæg og glæder sig over planterne, vil gerne vide noget om dem, og hvad de hedder. Haveejeren, der selv anskaffer planten, kan jo få navnet fra planteskolen, men det kan blive væk, og det kan også ske, at det er forkeret. Og man kan overtage en beplantet grund eller en gammel have, hvad skal man så gøre. Er man så interesseret, at man vil vide noget om havens buske og træer eller om et særligt påfaldende exemplar, kan man henvende sig til Botanisk Museum, Gothersgade 130, Landbohøjskolens Afdeling for systematisk Botanik, Rolighedsvej 23 eller den nystiftede Dansk Dendrologisk Forening, Rolighedsvej 23. De steder kan man som regel få gode oplysninger, og er man særlig interesseret kan det anbefales, at melde sig ind i foreningen, som holder møder og udflugter (der så fint kaldes ekskursioner), den har lige haft en meget vellykket tur til Sydsjælland, den er også ved at forberede et årsskrift. Man kan også gå i Botanisk Have, i Landbohøjskolens Have og Forstbotanisk Have i Charlottenlund (lige ved stationen) og finde den plante, man søger, med navn på. Under Landbohøjskolen har staten oprettet et arboret i Hørsholm, det er nu

13 år gammelt og altså i sin vorden, og derfor endnu ikke offentlig tilgængeligt; virkelig interesserede er dog vist altid velkomne, men vil have svært ved at finde sig til rette i det store virvar af ret unge træer og buske, som ikke alle endnu har fået rigtige navne. Man kan også prøve sig frem efter nogle bøger om træer og buske. Og jeg skal nævne et par:

O. G. PETERSEN: »Træer og Buske«, udsolgt. VALD. JENSEN, C. TH. SØRENSEN og H. K. PALUDAN: »Buske og Træer«, dyr, men dejlig. K. GRAM og K. JESSEN: »Træer og Buske i Vintertilstand«. Den sidstnævnte kan bruges til at bestemme næsten alle vore nåletræer efter hele året, men for de løvfældende er den begrænset til vinteren og tager kun forvildede og vilde med.

Træerne og buskene har forskellig skønhedsværdi på forskellige årstider. De stedsegrønne er af særlig betydning om vinteren, men også på andre tider kan de være af særlig virkning: Deres blomstrings-tid og deres frugter kan give en særlig farvetone, og det samme gælder i forsommertiden, når deres nye lyse skud bryder frem på det gamle løvs mørkegrønne baggrund. Også kontrasten mellem de stedsegrønnes mørke farvetone og andre planters lysere og lettere skær kan være af stor virkning.

De blomstrende og frugtsættende vedplanter er mere eller mindre farvestrålende på visse tider af året, og man kan godt indrette selv en mindre have sådan, at der er farver fra blomster og frugter eller kviste på nogle vedplanter næsten hele året igennem. Her skal særlig fremhæves de vinterblomstrende buske, som fortjener at dyrkes meget mere end tilfældet er; dels er de morsomme på grund af blomstringen ved vintertid, dels er de storartede til afskæring og drivning i stue. Nogle eksempler: Ved løvfaldstid blomstrer den amerikanske Troldnød, i november-december begynder den duftende Kvalkved og Efterårs-Kirsebær at blomstre og lidt senere kommer espalierplanten Gul Jasmin, derefter følger i vinterens hjerte de østasiatiske Troldnødder og lige på grænsen til foråret kan man glæde sig over Davids Mandel og Gul Kornel, det er kun et mindre udvalg af altfor lidt plantede buske, jeg her nævner.

Særligt tidligt udspringende træer og buske er det også morsomt at have i sin have: Blandt de tidligste skal nævnes Fjeldribs og en japansk art af Hæg, som hedder *Prunus ssiori*, men mange andre grønnes tidlig.

Smukke høstfarver giver også mange træagtige planter stor betydning i haverne, man kan få mange forskellige nuancer fra brunt over rødt til gult ved at vælge en række arter ud, men det må her

huskes, at for høstfarven spiller kårene ind i meget høj grad, dels er den stærkest i visse år, dels vil for gode jordbunds- d. v. s. næringskår ofte give dårlig eller ringe høstfarve, selv hos arter, der kan være usandsynligt farvestrålende under andre forhold.